

MIŁOSZ T. WALERZAK*

AN ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE STATE OF CONSERVATION OF HISTORIC VALUES IN HISTORIC GARDEN AND PARK ESTATES

ANALIZA I OCENA STANU ZACHOWANIA WARTOŚCI ZABYTKOWYCH W HISTORYCZNYCH ZAŁOŻENIACH OGRODOWYCH I PARKOWYCH

Abstract

The assessment of historic values of garden compositions is both very important and difficult. The suggested method is based on precise evaluative tables and the final results are listed as numerical data, which are relatively easy to summarise and compare. The table was initially tested on several dozen selected park and garden estates from the Wielkopolska region. The estates were selected from different groups of historical garden compositions. Here are examples of the results: Edwardowo (*villa*) – 43 points, Kociątkowa Górka (*manorial*) – 32 points, Srebrna Góra (*palace*) – 60 points, Konarzewo (*palace*) – 57 points, Rogalin (*palace*) – 78 points, Kórnik (*castle*) – 87 points.

The diversification in the general scoring system (the maximum score – 100 points) shows the hierarchy allowing for the current historic and cultural values and simultaneously for the degree of their conservation (devastation).

Keywords: analysis of spatial composition, historic estate evaluation, valorisation of historic garden estates

Streszczenie

Ocena wartości zabytkowych kompozycji ogrodowych jest bardzo ważna i trudna zarazem. Proponowana metoda jest oparta na precyzyjnych tabelach wartościujących, a wyniki końcowe wykazywane są w formie danych liczbowych, stosunkowo łatwych do zestawień i porównań. Tabela została wstępnie przetestowana na kilkudziesięciu wybranych obiektach parkowych i ogrodowych z terenu Wielkopolski. Obiekty wyselekcjonowano z różnych grup historycznych kompozycji ogrodowych. Przykładowe wyniki są następujące: Edwardowo (willowe) – 43 punkty, Kociątkowa Górka (dworskie) – 32 punkty, Srebrna Góra (pałacowe) – 60 punktów, Konarzewo (pałacowe) – 57 punktów, Rogalin (pałacowe) – 78 punktów, Kórnik (zamkowe) – 87 punktów.

Zróźnicowanie w ogólnej punktacji (na 100 maksymalnych punktów) ukazuje hierarchię, uwzględniając jednocześnie aktualne wartości zabytkowe i kulturowe obiektu oraz stopień jego przetrwania (zniszczenia).

Słowa kluczowe: analiza kompozycji przestrzennej, wartościowanie obiektu zabytkowego, waloryzacja zabytkowego założenia ogrodowego

* PhD Eng. Arch. Miłosz T. Walerzak, Department of Landscape Architecture, Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, Poznań University of Life Sciences.

1. INTRODUCTION

The evaluation of historic gardens is both a difficult and particularly important problem. Determining the value of a monument is significant not only for its cultural heritage but is also particularly important for revalorization and conservation work. Simultaneously, as far as the vital problem of valorization is concerned, at present there are numerous methods of valorization applied to different monuments. The vast majority of them are related to architectural objects. However, even in this area there is not one generally accepted and objective method. The methodologies which have been applied so far are imprecise and usually coincidental. The application of a large number of variable criteria in evaluation usually results in the absence of objective results, which makes it impossible to collate and compare the objects with one another. In conservatorial documentation the values of a monument are usually described rather than analyzed¹. Trying to understand and organize the world around us, we create a natural need to analyze, describe and evaluate objects².

There are still numerous magnificent garden estates of great historic value in the cultural landscape of Poland. Of more than 6000 historic parks and gardens in Poland a very large number are in poor condition, unfortunately³. In this case the problem of analysis and assessment of historic values is even more complicated. Historic garden estates combine a wide range of different spatial elements in their composition. These are architectural elements, landform, water systems, road systems and, above all, plant arrangements. Usually the plant material in such estates is the main mass of the monument, whereas its dynamic variation resulting from the passing of time and from the fact that it is living matter causes a wide range of problems related to correct evaluation and assessment.

The aim of this research is to formulate and present a proposition for a method of evaluating historic garden estates with the use of evaluative tables, where the final results can be listed as numerical data, which are relatively easy to summarise and compare.

The formulation of the evaluative table was inspired by an earlier simple table used in studies by the provincial conservation officers in the 1980s and 1990s. However, it omitted a large number of important aspects regarding the complexity of historic gardens and the final result was not easy to interpret.

2. MATERIAL AND METHOD

Among the different garden studies which are generally accepted and applied in the process of valorization of historic gardens, some are evaluative in nature or include elements of valorization. Such methods as historical analysis,

¹ B. Szmygin, *Słowo wstępne*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 5.

² B.J. Roubal, *Wartościowanie w praktyce konserwatorskiej*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 203.

³ According to data from 2007, only 13% of them do not need conservation work. A. Böhm, P. Dobosz, P. Jaskanis, J. Purchała, B. Szmygin, *Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po 1989*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Warszawa 2009.

dendrochronological analysis⁴, and spatial composition analysis⁵ more or less distinguish the value of spatial elements composing a historic garden. They differentiate between historic and contemporary elements of composition, giving these appropriate value or not. In dendrochronology, investigations of age and species structure differentiate between historic tree stands, which are an integral part of the estate, and random compositions and self-sown trees.

In order to determine the value of individual elements in a spatial composition it is necessary to apply graphic analyses⁶, which are usually extended by textual and tabular sections. The evaluation of individual garden interiors and their formal structure is well presented in a tabular form, where a specific grading scale with a points scoring system can be assumed⁷.

The usefulness of graphic analyses results from the fact that these systems were first created as planning and design solutions and then they were implemented in the field. This reversal of the process, i.e. making drawings based on the existing state of affairs (e.g. inventories) enables a relatively easy analysis and understanding of the specific character of the composition. Field work, real identification, and verification of existing elements against historical reports are all important⁸.

These methods are good and they prove to be effective in the process of estate revalorization. However, they do not provide a holistic view of a historic estate, especially from the garden perspective. The elements of composition examined with these methods are considered as a whole system, but the results are difficult to compare. This is usually caused by the fact that they are usually descriptive and only some data can be compared mathematically as percentage data.

The analysis and valorization of historic values in historic green space arrangements were based on an evaluative table, where the specific results are data which can easily be processed in statistical analyses. Thus, it is measurable and relatively easy to summarise and compare the values of historic estates. Apart from that, it

⁴ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, 127.

⁵ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne*, Arkady, Warszawa 2000. See also: M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 238.

⁶ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 234. As far as badly damaged or almost non-existent historic estates are concerned, graphic ideograms of reconstruction based on archival materials are sometimes the only material for research and analysis of the spatial composition value, which has usually been lost. M. Walerzak, P. Urbański, M. Krzyżaniak, D. Świerk, *Losy historycznych kompozycji ogrodowych włączanych w granice miasta Poznania na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach*, [in:] *Historyczne i współczesne ogrody w krajobrazie miast*, (ed.) A. Miłkowska, K. Hodor, K. Łakomy, *Czasopismo Techniczne*, 6-A/2012, 126.

⁷ A. Miłkowska, *Rozważania o wartościowaniu ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 131.

⁸ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 234.

is very important that the method was created for field work directly in the estate. The effect is a reliable analysis of the current state of the existing historic garden and, in consequence, it produces precise results.

The table, which is the basis applied in the method, is divided into four major sections (Ill. 1).

The first section of the table, i.e. the header, contains all the basic criteria characterising the type of green space arrangement, the type of park or garden, its stylistic form, date of origin, and area. The criteria include ready answer options for selection.

For the *type of green space arrangement* category the options are as follows: *park, garden, avenue, cemetery, accompanying green area*.

For the *type of park or garden* category the options are as follows: *monastic, castle, palatial, manorial, residential, urban*.

For the *date of establishment* and *area* categories it is necessary to enter specific data for the estate under investigation (its age or century of establishment and number of hectares).

The second section contains general administrative and proprietary data of the estate, i.e. the name, address, commune, county, province, and current users.

The third section in the table is the most important because this is where the assessment of the state of conservation, evaluation and determination of the importance of individual elements of the composition all begin. Apart from this, the section also includes the identification and valorization of dangers to the estate. This section of the table consists of segments 3A, 3B and 3C (Ill. 1).

Section 3A, which collects historic values, contains three subgroups of criteria related to: the determination of the degree of conservation of historic elements in the spatial arrangement, the value of the historic spatial arrangement, and the cultural value in terms of its potential tourist assets. Each of the three subgroups has specific criteria defining its value. The first contains a grading scale ranging from 0 to 4, which defines the condition as: poor, mediocre, satisfactory, good and very good, for the following eleven elements:

- composition axes (their legibility and relations with the architecture),
- road system,
- historic stand of trees,
- regular plant arrangements (such as *alleys, rows of trees, bosquets, parterres, quarters, floral carpets*),
- naturalist plant arrangements (such as *solitary trees, groups, massifs, interiors, flowerbeds*),
- elements of the water system (such as: *ponds, lakes, rivers, streams, fountains, pools, canals*),
- landform elements (such as: *terraces, escarpments, gorges, mounds, scenic hills, embankments*),
- residential architecture,
- garden architecture, street furniture,
- farmhouse architecture,
- scenic connections and openings.

The second subgroup contains a grading scale ranging from 0 to 5, which defines the value as: none, minimal, average, high, very high, unique for the following elements:

- the homogeneity of the style of composition in the entire arrangement or good legibility of accumulations of historic styles,
  - the historic value of the composition arrangement (its antiquity),
  - the value of the items of garden architecture and street furniture (their antiquity),
  - the value of the items of farmhouse architecture (their antiquity),
  - the values of the estate in the landscape (its beauty),
- and the following criteria, graded from 1 to 5:
- the value of the items of residential architecture (their antiquity) – graded from 1 to 5,
  - the representativeness on the regional or national scale (its uniqueness) – graded from 1 to 5.

The third subgroup contains a grading scale ranging from 1 to 5, which defines the value as: none, minimal, average, high, very high and unique for one expanded aspect connected with the relations between the estate (green space arrangement) and other historic estates, historical events or figures.

The evaluation of the state of spatial elements is also graded from 0 to 5. This can be performed as in the following example:

Poor/None (0 points) – this option should be marked if the element is very strongly or completely devastated. If a particular spatial element no longer exists or it cannot be found in the estate at all, the option should also be marked with a cross and a note should be added, e.g. *The architectural element is devastated, only its remains are visible (foundation, ruins). The alley is completely devastated (no trees or individual trees), its composition is illegible.*

Mediocre/Negligible (1 point) – the option should be marked if the element is strongly devastated and its presence is only fragmentarily visible in the composition, e.g. *The architectural element is strongly devastated. It cannot be used and needs immediate repair. There are only fragments of the alley (several trees) left. It is very poorly legible.*

Satisfactory/Average (2 points) – the option should be marked if the state of conservation of the element is sufficient. It is visible in the composition, e.g. *The architectural element needs to be repaired in the near future. or There are a lot of missing elements from the alley (more than 25%), but it is noticeable in the estate.*

Good/High (3 points) – the option should be marked if the element is well legible in the composition and its state of conservation is good, e.g. *The building (palace, annex) is in use. It needs to be partly but not urgently repaired. There are some trees missing from the alley (less than 25%), but this does not affect the legibility of its composition.*

Very good/Very high (4 points) – the option should be marked if the spatial elements are in perfect condition and they do not need conservation, e.g. *The architectural element (palace, gazebo, bridge) is in perfect condition. The alley with trees is in perfect condition – there are 97–100% of the trees.*

Unique (5 points) – the option should be marked only in four sections in the table – when the estate is of unique residential architecture value, when it is unique in the region, when it is related to well-known or famous historical figures or events and/or when it contains rare species of trees, which are at the same time natural monuments.

According to the applied scale, there are 0–4 (5) points awarded to each marked element. The points need to be totalled and written in the appropriate section.

Section 3B valorizes the natural and ecological values of a historic garden. In the first group titled *Natural and ecological significance* there are five problems to be graded 0–4 (in some cases 0–5).

This subgroup contains the following elements:

- unique species of trees and bushes,
- trees which are natural monuments,
- tree density (including self-sown trees),
- the general state of health of the tree stand (especially historic stands of trees),
- ecological values.

In this section of the table the scoring criteria are as follows: none, minimal, average, high, very high and unique. Points ranging from 0 to 4 (5) are awarded for each element marked according to the scale. The score must be totalled and written in the appropriate section. As far as the first two criteria are concerned (*unique species of trees and bushes* and *trees which are natural monuments*) a special grading scale ranging from 1 to 5 was applied when both conditions are met simultaneously. For example, 5 points can be awarded in the *Unique* section if the estate meets two conditions – there are rare species of trees in it and they are natural monuments.

The maximum score an estate may reach in the evaluation is 100. The score is easy to interpret and compare. Apart from this, this part of the analysis contains additional sections for possible remarks with a short description or characterisation of the element or its value. The data may be very useful in further processing of the results of the analysis.

The table also includes a section for possible suggestions and remarks concerning the need for immediate intervention to change the way the estate is used, the need to apply conservation to trees, water circulation system and architectural elements. This information may be used in further analytical studies and more detailed descriptions.

Section 3C contains the analysis of dangers to the estate. The dangers have been divided into five groups as follows:

- agriculture (this usually applies to the contamination of surface water with fertilisers and pesticides),
- industry (its presence and influence in the near and more distant neighborhood),
- transportation (the presence and influence of main thoroughfares, routes, motorways),
- urbanisation (i.e. the uncontrolled expansion of development areas, especially in the near neighborhood of an historic estate),
- destruction (the destructive activity of the estate users or owners).

These are graded from 1 to 5 and refer to the degree of danger, e.g. none, low, medium, high, very high and disastrous. By contrast, in this section of the table the degree of danger and its influence are expressed with negative points. The dangers may be characterised briefly in the *Remarks* section. The maximum score referring to the degree of danger and its influence is 25. However, the score is not added or subtracted from the score concerning the historic values. This score is additional information for statistical analysis.

Section 4 of the table, which can be found on the reverse side, provides space for a simplified drawing of the general state of the existing historic estate (III. 2). The drawing should include the most important elements of the composition, keeping

the size and proportions of individual elements, and it should be oriented along the cardinal directions. The spatial elements of outstanding composition, composition axes and scenic connections which were evaluated in the main table should be colour-marked on the map. In addition to this, it is necessary to mark the location and the zone of influence of the dangers from the near neighbourhood.

3. RESULTS

The suggested table was initially tested in the assessment of the historic values of several dozen selected park and garden estates from the Wielkopolska region. The examples for the table testing were selected from different groups of historic green space estates. They include both very small parks near villas and manors, with various degrees of conservation, and much larger garden estates near palaces and castles.

Having visited the estates and having made evaluative analyses the estates achieved the following scores. The examples are as follows:

- *villa estates*: Edwardowo – 43 points,
- *manorial estates*: Kociałkowa Górka – 32 points,
- *palatial estates*: Srebrna Góra – 60 points, Konarzewo – 57 points, Rogalin – 78 points,
- *castle estates*: Kórnik – 87 points.

The diversification in general scoring (0–100 points) shows the hierarchy which simultaneously allows for current historic and cultural values and their degree of conservation (devastation).

4. SUMMARY

The table was developed and tested as a suggested tool which might be useful for evaluation of monuments of horticultural art. The final result in the form of points scored (0–100) is simple and legible and helps to group the estates under investigation very rapidly. The hierarchy of historic estates may result from their historic value on its own as well as from their cultural significance and the degree of their conservation, i.e. the general condition of the monument. Simultaneously, the table enables statistical summaries and comparisons. At any time the data included in different individual sections of the table can be checked and analyzed in more detail. A wide range of additional sections with remarks enables a more detailed description of individual elements of the composition. The information included in the sections may be used for more detailed studies.

Appropriate evaluation of the monument is significant for the cultural heritage and is particularly important for conservation work and possible revalorization of the monument.

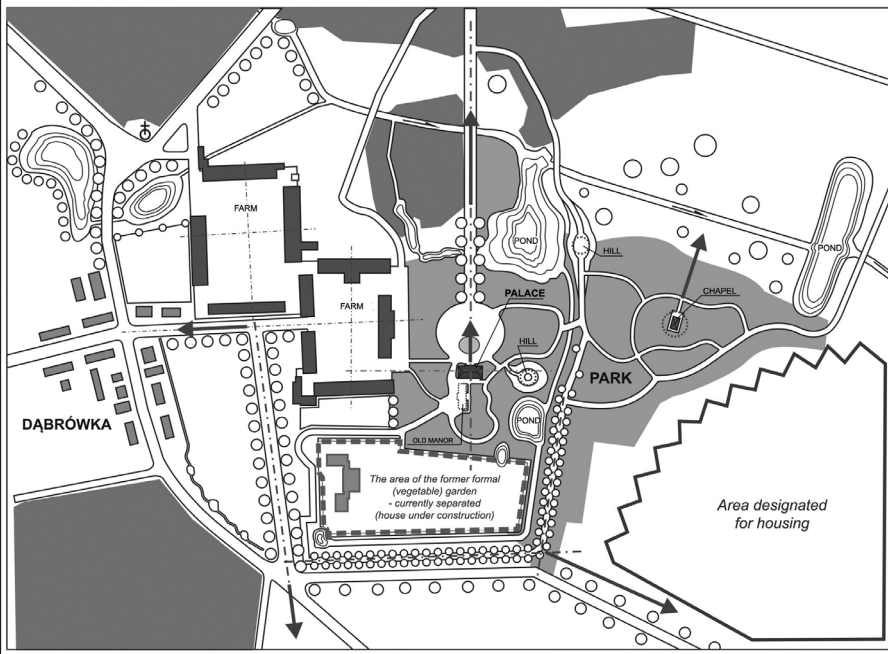

1. ANALYSIS AND VALORISATION OF HISTORIC VALUES IN HISTORIC GREEN SPACE ARRANGEMENTS						2. NAME OF ESTATE (town): <i>DĄBRÓWKA</i>															
Type of green space arrangement : park, garden, alley, cemetery, accompanying green area (delete as appropriate)						Address: <i>DĄBRÓWKA</i>															
Type of park / garden: monastic, castle, palatial, manorial, villa, urban (delete as appropriate)						Commune: <i>DOPIEWO</i>															
Form of style: geometrical, geometrical and scenic, scenic (delete as appropriate)						County: <i>POZNĄŃ</i>															
Date of establishment: <i>19th century</i>				Size / Area: <i>15 ha</i>		Voivodeship: <i>WIELKOPOLSKA</i>															
Users: park and palace - property of commune, area of old productive garden - private property																					
CRITERIA - Ia						Remarks (description or characterisation of element)															
<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>0</th> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th>4</th> </tr> <tr> <th></th> <th>poor</th> <th>mediocre</th> <th>satisfactory</th> <th>good</th> <th>very good</th> </tr> </thead> </table>							0	1	2	3	4		poor	mediocre	satisfactory	good	very good				
	0	1	2	3	4																
	poor	mediocre	satisfactory	good	very good																
3A. Historic values	I. Degree of conservation of historic elements of spatial arrangement																				
	1. Composition axes (legibility and relations with architecture)						legible major axis														
	2. Road system						main driveway														
	3. Historic stand of trees																				
	4. Regular plant arrangements (alleys, rows of trees, bosquets, parterres, quarters, floral carpets)						alleys (driveway, cross alley, rows of trees, alley on embankment)														
	5. Naturalist plant arrangements (solitary trees, groups, masses, interiors, flowerbeds)						groups of trees, clearings, solitary trees														
	6. Elements of water system (ponds, lakes, rivers, streams, fountains, pools, canals)						2 ponds, small river, moat (ditch with water)														
	7. Elements of landform (terraces, escarpments, gorges, mounds, scenic hills, embankments)						3 hills, (scenic mounds), escarpments, embankment on park verge														
	8. Residential architecture						palace - (needs renovation), manor no longer exists														
	9. Garden architecture, street furniture						ruined burial chapel, two contemporary bridges														
	10. Farmhouse architecture						buildings, good condition, in use														
11. Scenic connections and openings						scenic openings to landscape															
CRITERIA - IIa and IIa						Remarks (description or characterisation of element)															
<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>0</th> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th>4</th> <th>5</th> </tr> <tr> <th></th> <th>none</th> <th>minimal</th> <th>average</th> <th>high</th> <th>very high</th> <th>UNIQUE</th> </tr> </thead> </table>							0	1	2	3	4	5		none	minimal	average	high	very high	UNIQUE		
	0	1	2	3	4	5															
	none	minimal	average	high	very high	UNIQUE															
II. Value of historic spatial arrangement																					
1. Homogeneity of style of composition in entire arrangement or good legibility of accumulations of historic styles						landscape style, legible interiors in some locations															
2. Historic value of composition arrangement (antiquity)						19th century															
3. Value of items of residential architecture (antiquity)						palace needs renovation															
4. Value of items of garden architecture (street furniture)						ruined Neo-Gothic burial chapel															
5. Value of items of farmhouse architecture (antiquity)						19th century buildings, good condition															
6. Values of estate in landscape (beauty)																					
7. Representativeness on regional or national scale (uniqueness)						unique arrangement of composition															
III. Cultural value in terms of potential tourist assets																					
1. Relations between estate (green space arrangement) and other historic estates, events or historical figures						traces of Swedish sconces in neighbourhood															
TOTAL HISTORIC VALUE						50															
3B. Natural and ecological values	CRITERIA - Ib						Remarks (description or characterisation of significance)														
	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>0</th> <th>1</th> <th>2</th> <th>3</th> <th>4</th> <th>5</th> </tr> <tr> <th>none</th> <th>minimal</th> <th>average</th> <th>high</th> <th>very high</th> <th>UNIQUE</th> </tr> </thead> </table>							0	1	2	3	4	5	none	minimal	average	high	very high	UNIQUE		
		0	1	2	3	4	5														
	none	minimal	average	high	very high	UNIQUE															
	I. Natural and ecological significance																				
	1. Unique species of trees and bushes						plane tree, Douglas tree, silver maple														
	2. Trees which are natural monuments																				
	3. Tree density (including self-sown trees)																				
	4. General state of health of tree stand (historic stand of trees)																				
	5. Ecological values																				
	TOTAL NATURAL AND ECOLOGICAL VALUES						16														
TOTAL VALUE OF ESTATE						66															
REMARKS concerning the need of immediate intervention to change the way the estate is used and the need to apply conservation to trees, water circulation system and architectural elements																					
<div> <div>- estate needs immediate conservation and protective work</div> <div>- old manor no longer exists</div> <div>- estate needs fence</div> </div> <div> <div>- palace in use (kindergarten) - building for renovation</div> <div>- water circulation system needs regulation</div> </div>																					
3C. Dangers	I. Dangers and their influence						Remarks (description or characterisation of danger)														
	CRITERIA - Ic																				
	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>0</th> <th>-1</th> <th>-2</th> <th>-3</th> <th>-4</th> <th>-5</th> </tr> <tr> <th>none</th> <th>low</th> <th>medium</th> <th>high</th> <th>very high</th> <th>disaster risk</th> </tr> </thead> </table>							0	-1	-2	-3	-4	-5	none	low	medium	high	very high	disaster risk		
		0	-1	-2	-3	-4	-5														
	none	low	medium	high	very high	disaster risk															
	1. Agriculture (surface water contamination)																				
	2. Industry (presence and influence)																				
	3. Transportation (presence and influence thoroughfares)						Poznań bypass on park verge														
	4. Urbanisation (uncontrolled expansion of development areas)						area around park - for development														
	5. Destruction (users' destructive activity)						part of estate - private (residential building under construction)														
	TOTAL DEGREE OF DANGERS AND THEIR INFLUENCE						15														
Analysis by: <i>M. Walerzak</i>						Date of analysis: <i>8 November 2012</i>															
						Table by: dr inż. arch. Mirosław Walerzak (PhD Eng.)															

III. 1. The first sheet of the table for analysis and valorization of historic values in historic green space arrangements includes a descriptive section with detailed and cumulative scoring (by M. Walerzak 2012)

II. 1. Pierwszy arkusz tabeli do analizy i waloryzacji zabytkowych wartości w historycznych układach zieleni, zawierający część opisową wraz ze szczegółową i zbiorczą punktacją (oprac. M. Walerzak 2012)

4. Drawing	<h3 style="text-align: center;">OVERALL MAP OF EXISTING HISTORIC ESTATE</h3> <p style="text-align: center;"><i>(valuable spatial elements, composition axes, scenic connections, dangers must be colour-marked)</i></p> <div style="text-align: right;"> </div>
<h4 style="text-align: center;">HOW TO FILL IN THE TABLE:</h4> <p>TABLE HEADER <i>Type and form of style</i> – select the right estate in the section and delete inapplicable options. <i>Date of establishment</i> – give the year(s) or century when the estate was established if such data are available. <i>Size / area</i> – write the area in hectares. <i>Name and address of estate</i> – provide the data according to the current status quo. <i>Users</i> – specify if the estate belongs to the commune or if it is private (write who the owner is if possible).</p> <p>SECTION A (central section of table) <i>Evaluation of the condition of spatial elements.</i> Poor / None (0 points) – mark the option if the element is very strongly or completely devastated. If a particular spatial element no longer exists or if it cannot be found in the estate at all, please, put a cross in the section and write it in the <i>Remarks</i> section, e.g. <i>The architectural element is devastated, only some remains are left (foundation, ruins). The alley is completely devastated (no trees or individual trees), it is illegible in the composition.</i> Mediocre / Minimal (1 point) – mark the option if the element is strongly devastated and its presence is only partly visible in the composition, e.g. <i>The architectural element is strongly devastated. It cannot be used and needs immediate renovation. There are only remains of the alley – a few trees left, very poorly legible.</i> Satisfactory / Average (2 points) – mark the option if the state of conservation of the element is satisfactory. It is visible in the composition, e.g. <i>The architectural element needs to be renovated in the near future; or Although there are a lot of elements missing from the alley (more than 25%), it is noticeable in the estate.</i> Good / High (3 points) – mark the option if the element is easily legible in the composition and its state of conservation is good, e.g. <i>The building (palace, annex) is in use. It needs to be partly renovated, but it is not urgent. There are a few trees (less than 25%) missing from the alley, but this does not affect the legibility of its arrangement.</i> Very good / Very high (4 points) – mark the option if spatial elements have been perfectly conserved and they do not need conservation, e.g. <i>perfectly conserved architectural element (palace, gazebo, bridge). The tree alley is in perfect condition – there are 97-100% of the trees.</i> Unique (5 points) – mark the option only in four sections in the table – when the estate is of unique residential architecture value, when it is unique in the region, when it is related with well-known or famous historical figures or events and/or when there are rare species of trees in it, which are natural monuments at the same time. <i>According to the applied scale, there are 0-4 (5) points awarded to each marked element. The points need to be totalled and written in the appropriate section.</i></p> <p>SECTION B (central section of table) <i>The scoring criteria in this section of the table are as follows: None / Minimal / Average / High / Very high / Unique. Points ranging from 0 to 4 (5) are awarded for each element marked according to the scale. The points need to be totalled and written in the appropriate section. In the Unique section 5 points can be awarded if there are rare species of trees in the estate and simultaneously they are natural monuments.</i></p> <p>ADDITIONAL REMARKS (the section between Section B and Section C) – write additional remarks concerning immediate intervention or the need to do conservation or maintenance work.</p> <p>SECTION C (final section of table) <i>In this section of the table the dangers and their influence is expressed with negative points. The type of dangers needs to be specified in the appropriate space in the Remarks section. Points ranging from 0 to 5 are awarded for each element marked according to the scale. The points need to be totalled and written in the appropriate section. Please, do not subtract this score from the score which was calculated in the previous sections.</i> <i>Write the name of the person responsible for the analysis and the date of the analysis at the bottom of the table.</i></p> <p>SECTION D (reverse side) OVERALL MAP OF EXISTING HISTORIC ESTATE – draw a simple schematic map in the space provided. The hand-drawn picture should include the most important parts of the composition, maintaining the size and proportions of individual elements. The map should be oriented along the cardinal directions. The spatial elements of outstanding composition, composition axes and scenic connections, which were evaluated in the main table, should be colour-marked on the map. Apart from that, it is necessary to mark the location and the zone of influence of the dangers from the near neighbourhood.</p> <div style="text-align: right;"> </div>	

- II. 2. The second sheet of the table for analysis and valorization of historic values in historic green space arrangements includes a graphic section and general rules how to fill in the table (by M. Walerzak 2012)
- II. 2. Drugi arkusz tabeli do analizy i waloryzacji zabytkowych wartości w historycznych układach zieleni, zawierający część graficzną oraz ogólne zasady wypełniania tabeli (oprac. M. Walerzak 2012)

REFERENCES

- BOGDANOWSKI J., *Polskie ogrody ozdobne*, Arkady, Warszawa 2000.
- BÖHM A., DOBOSZ P., JASKANIS P., PURCHALA J., SZMIGIN B., *Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po 1989*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Warszawa 2009.
- MAJDECKI L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- MITKOWSKA A., *Rozważania o wartościowaniu ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012.
- ROUBA B.J., *Wartościowanie w praktyce konserwatorskiej*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012.
- SZMIGIN B., *Słowo wstępne*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012.
- WALERZAK M., *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012.
- WALERZAK M., URBAŃSKI P., KRZYŻANIAK M., ŚWIERK D., *Losy historycznych kompozycji ogrodowych włączanych w granice miasta Poznania na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach*, [in:] *Historyczne i współczesne ogrody w krajobrazie miast*, (ed.) A. Miłkowska, K. Hodor, K. Łakomy, Czasopismo Techniczne, 6-A/2012, 126.

1. WSTĘP

Wartościowanie zabytków ogrodowych jest trudnym, a jednocześnie niezwykle ważnym zagadnieniem. Określenie wartości zabytku jest istotne dla dziedzictwa kulturowego, ale również niezwykle ważne dla prac rewaloryzacyjnych i konserwatorskich. Jednocześnie istnieje wiele stosowanych aktualnie sposobów waloryzacji różnych zabytków. Zdecydowana większość dotyczy obiektów architektonicznych, jednak i w tym zakresie brak jest jednej, ogólnie przyjętej i obiektywnej metody. Wykorzystywane dotychczas metodologie są nieprecyzyjne i niejednokrotnie przypadkowe. Stosowanie dużej liczby zmiennych kryteriów w ocenie powoduje niejednokrotnie brak obiektywnych wyników, uniemożliwiających porównania i zestawienia obiektów względem siebie. Wartości zabytku najczęściej w dokumentacjach konserwatorskich są opisywane, a nie analizowane⁹. Próbuąc zrozumieć i uporządkować otaczającą nas rzeczywistość, tworzymy naturalną potrzebę analizowania, opisywania i wartościowania obiektów¹⁰.

⁹ B. Szymgin, *Słowo wstępne*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, 5.

¹⁰ B.J. Rouba, *Wartościowanie w praktyce konserwatorskiej*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szymgin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, s. 203.

W krajobrazie kulturowym Polski nadal znajduje się wiele wspaniałych obiektów ogrodowych, mających dużą wartość zabytkową i historyczną. Spośród ponad 6000 historycznych parków i ogrodów z terenu kraju bardzo duża część jest niestety w złym stanie¹¹. Problem analizy i oceny wartości zabytkowych w ich przypadku jest jeszcze bardziej skomplikowany. Zabytkowe założenia ogrodowe w swojej kompozycji wiążą wiele przeróżnych elementów przestrzennych. Są to elementy architektoniczne, ukształtowanie terenu, układy wodne, drogowe oraz – przede wszystkim – roślinne. Najczęściej tworzywo roślinne w tego typu obiektach stanowi główną masę zabytku, a jego dynamiczna zmienność, związana z upływającym czasem oraz z faktem, że jest to materia żywa, nastręcza wiele problemów związanych z prawidłowym wartościowaniem i oceną.

Celem badań jest sformułowanie i zaprezentowanie propozycji metody wartościowania zabytkowego założenia ogrodowego z wykorzystaniem tabel oceniających, których końcowe wyniki można wykazać w formie danych liczbowych, stosunkowo łatwych do zestawiania i porównania.

Tabela mogłaby być uzupełnieniem do rutynowo sporządzanych ewidencji ogrodów zabytkowych, ponadto umożliwiałaby sporządzanie opracowań wartościujących i zestawień obiektów historycznych.

Inspiracją do opracowania tabeli wartościującej była wcześniejsza prosta tabela stosowana w opracowaniach wykonywanych dla urzędów wojewódzkiego konserwatora zabytków w latach 80. i 90. XX wieku. Jednak pomijała ona wiele istotnych aspektów związanych ze złożonością zabytków ogrodowych, a uzyskany ostateczny wynik nie był łatwy w interpretacji.

2. MATERIAŁ I METODA

Wśród różnych badań ogrodowych, ogólnie przyjętych i stosowanych w procesie rewaloryzacji zabytkowych ogrodów, kilka z nich ma charakter wartościujący lub zawiera elementy waloryzacji. Metody, takie jak analiza historyczna, analiza dendrochronologiczna¹² oraz analiza kompozycji przestrzennej¹³, w mniejszym lub większym stopniu rozróżniają wartość elementów przestrzennych tworzących zabytek ogrodowy. Różnicują elementy kompozycji: historyczne od współczesnych, nadając im stosowną wartość lub jej brak. W dendrochronologii, przez badania struktury wiekowej i gatunkowej, historyczny drzewostan, stanowiący integralną część obiektu, różnicowany jest od przypadkowych kompozycji oraz samosiewów.

W określaniu wartości poszczególnych elementów kompozycji przestrzennej obowiązkowe są analizy kompozycji przestrzennej, w tym opracowania graficzne¹⁴,

¹¹ Według danych z 2007 r. zaledwie 13% z nich nie wymaga prac konserwatorskich. A. Böhm, P. Dobosz, J. Purchała, B. Szmygin, *Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po 1989*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Warszawa 2009.

¹² L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, 127.

¹³ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne*, Arkady, Warszawa 2000. Patrz również: M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, 238.

¹⁴ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [w:] *Wartościowanie*

rozbudowane o część tekstową oraz tabelaryczną. Wartościowanie poszczególnych wnętrz ogrodowych i ich budowę formalną dobrze prezentuje forma tabelaryczna, w której można przyjąć określoną skalę oceny w punktach¹⁵.

Przydatność analiz graficznych wynika z faktu, że układy te najpierw były tworzone jako rozwiązywanie planistyczno-projektowe, a następnie realizowane w terenie. Odwrócenie tego procesu, czyli sporządzenie rysunków na podstawie stanu istniejącego (np. inwentaryzacje), pozwala dość łatwo przeanalizować i rozpracować specyfikę kompozycji. Ważna jest tu praca w terenie oraz rzeczywista identyfikacja i weryfikacja elementów istniejących w stosunku do historycznych przekazów¹⁶.

Metody te są dobre i sprawdzają się w procesie rewaloryzacji obiektu. Badane z ich pomocą elementy kompozycji są rozpatrywane w kontekście całego układu. Wyniki są trudne do zestawienia porównawczego, gdyż są najczęściej opisowe, a tylko niektóre dane można zestawiać procentowo.

Metoda analizy i waloryzacji zabytkowych wartości w historycznych układach zieleni oparta została na tabeli wartościującej, w której konkretne wyniki są danymi łatwymi do przetwarzania w analizach statystycznych. Tym samym zestawienia i porównania wartości obiektów zabytkowych są stosunkowo łatwe i wymierne. Ponadto, co jest bardzo ważne, jest ona stworzona do pracy w terenie, bezpośrednio w obiekcie. Przekłada się to na miarodajną analizę aktualnego stanu istniejącego historycznego ogrodu i tym samym na precyzyjne wyniki.

Tabelę sporządzać powinna osoba lub zespół z wiedzą z zakresu historii ogrodów oraz konserwacji i rewaloryzacji zabytkowych założeń ogrodowych (np. architektki krajobrazu, architekci, historycy sztuki). Tabela może stanowić uzupełnienie opracowań ewidencji ogrodu zabytkowego.

Opracowana tabela, będąca podstawą zastosowaną w metodzie, jest podzielona na cztery główne części (Il. 1).

W pierwszej części tabeli zamieszczonej w jej nagłówku zawarte są podstawowe kryteria charakteryzujące rodzaj układu zieleni, rodzaj parku lub ogrodu, jego formę stylową, czas powstania oraz powierzchnię. Wśród tych kryteriów zastosowano dla każdego gotowe odpowiedzi do wyboru.

Dla kategorii – *rodzaj układu zieleni* – istnieją możliwości wyboru pomiędzy: *park, ogród, aleja, cmentarz, zieleń towarzysząca*.

Dla kategorii – *rodzaj parku lub ogrodu* – istnieją możliwości wyboru: *klasztorny, zamkowy, pałacowy, dworski, willowy, miejski*.

---

w ochronie i konserwacji zabytków, (red.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, 234. W przypadku bardzo zniszczonych lub prawie nieistniejących już obiektów zabytkowych graficzne ideogramy rekonstrukcji, sporządzone na bazie materiałów archiwalnych, są czasem jednym materiałem do badań i analiz często utraconej już wartości kompozycji przestrzennej. M. Walerzak, P. Urbański, M. Krzyżaniak, D. Świerk, *Losy historycznych kompozycji ogrodowych włączanych w granice miasta Poznania na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach*, [w:] *Historyczne i współczesne ogrody w krajobrazie miast*, (red.) A. Miłkowska, K. Hodor, K. Łakomy, Czasopismo Techniczne, 6-A/2012, 126.

¹⁵ A. Miłkowska, *Rozważania o wartościowaniu ogrodów zabytkowych dla ich ochrony i konserwacji*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, 131.

¹⁶ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2012, 234.

Dla kategorii – *forma stylowa* – istnieją możliwości wyboru: *geometryczny*, *geometryczno-krajobrazowy*, *krajobrazowy*.

Dla kategorii – *czas powstania oraz wielkość/powierzchnia* – należy podać konkretne dane odnoszące się do badanego obiektu (lata lub wiek powstania oraz liczbę hektarów).

W drugiej części umieszczane są ogólne dane administracyjne i własnościowe dotyczące obiektu, czyli: jego nazwa, adres, gmina, powiat, województwo oraz aktualni użytkownicy.

Trzecia część tabeli jest najważniejsza, ponieważ tu właśnie zaczyna się ocena stanu przetrwania, wartościowanie i określanie znaczenia poszczególnych części kompozycji. Ponadto zawarta jest tam również identyfikacja waloryzacji zagrożeń dla obiektu. Ten fragment tabeli składa się z segmentów 3A, 3B i 3C (Il. 1).

W części 3A, zbierającej wartości zabytkowe, zawarte są kryteria w trzech podgrupach związanych z: określeniem stopnia zachowania historycznych elementów układu przestrzennego, wartością historycznego układu przestrzennego oraz wartością kulturową w kontekście potencjalnych walorów turystycznych. Każda z tych trzech podgrup ma konkretne kryteria określające jej wartość. Pierwsza z nich zawiera ocenę w skali 0–4 (określając odpowiednio stan: zły, mierny, zadowalający, dobry i bardzo dobry) dla następujących jedenastu elementów:

- osie kompozycji (ich czytelność i relacje z architekturą),
- układ dróg (stan zachowania i czytelność historycznego układu drogowego),
- starodrzew,
- regularne układy roślinne (np. aleje, szpalery, boskiety, partery ogrodowe, kwatery, kobierce kwiatowe, wnętrza regularne),
- naturalistyczne układy roślinne (np. solitery, grupy, masywy, klomby, rabaty, wnętrza naturalistyczne),
- elementy układu wodnego (np. stawy, jeziora, rzeki, strumienie, fontanny, baseny, kanały),
- elementy ukształtowania terenu (np. tarasy, skarpy, wąwozy, kopce, wzgórza widokowe, nasypy),
- architektura rezydencjonalna,
- architektura ogrodowa, elementy małej architektury,
- architektura folwarczna,
- powiązania widokowe (czytelność osi i otwarć widokowych pomiędzy: architekturą ↔ ogrodem/parkiem ↔ krajobrazem).

Druga podgrupa zawiera ocenę w skali 0–4 (określając odpowiednio wartość: brak, znikoma, przeciętna, duża i bardzo duża, unikatowa) dla następujących elementów:

- jednorodność stylu kompozycji całego układu lub dobra czytelność nawarstwień stylów historycznych,
- wartość historyczna układu kompozycji,
- wartość obiektów architektury ogrodowej, małej architektury,
- wartość obiektów architektury folwarcznej,
- wartości założenia w krajobrazie (jego estetyka, znaczenie w kontekście otoczenia),

oraz w skali 0–5 kryteria:

- wartość obiektów architektury rezydencjonalnej (ich dawność),
- reprezentatywność w skali regionu, kraju (jego unikatowość).

Trzecia podgrupa zawiera ocenę w skali 0–5 (określając odpowiednio wartość: brak, znikomą, przeciętną, dużą, bardzo dużą oraz unikatową) dla jednego rozbudowanego aspektu związanego z relacjami obiektu (układu zieleni) z innymi obiektami użytkowymi, z wydarzeniami lub postaciami historycznymi.

Wartościowanie stanu elementów przestrzennych oceniane jest również według skali 1–5 i wykonać je można według przykładu:

Zły/Brak (0 punktów) – należy zaznaczyć w przypadkach, gdy element jest bardzo mocno lub całkowicie zniszczony. Jeżeli dany element przestrzenny już nie istnieje lub w ogóle nie występuje w obiekcie, należy zaznaczyć również krzyżyk w tej rubryce, a obok umieścić stosowną uwagę. Np. *Zniszczony element architektoniczny, widoczne są zaledwie szczątki (fundamenty, ruiny). Aleja całkowicie zniszczona (brak drzew lub pojedyncze sztuki) nieczytelna w kompozycji.*

Mierny/Znikoma (1 punkt) – należy zaznaczyć, jeżeli element jest mocno zniszczony, a jego obecność jest szczątkowo widoczna w kompozycji. Np. *Mocno zniszczony element architektoniczny, nie nadaje się do użytkowania i wymaga natychmiastowego remontu. Aleja w stanie szczątkowym, pozostało kilka drzew, bardzo słabo czytelna.*

Zadawalający/Przeciętna (2 punkty) – należy zaznaczyć w przypadku dostatecznego stanu przetrwania elementu. Jest on widoczny w kompozycji. Np. *Element architektoniczny wymaga w najbliższym czasie remontu. Aleja, która ma liczne ubytki (powyżej 25%), jednak jest zauważalna w obiekcie.*

Dobry/Duża (3 punkty) – należy zaznaczyć, gdy element jest dobrze czytelny w kompozycji, jego stan przetrwania jest dobry. Np. *Budynek (pałac, oficyna) jest użytkowany, wymaga częściowego remontu, ale nie jest on pilny. Aleja, w której brakuje kilku sztuk drzew (poniżej 25%), ale nie wpływa to na czytelność jej układu.*

Bardzo dobry/Bardzo duża (4 punkty) – należy zaznaczyć w przypadku doskonale zachowanych elementów przestrzennych, niewymagających działań konserwatorskich. Np. *Doskonale zachowany element architektoniczny (pałac, altana, mostek). Aleja drzew w idealnym stanie – 97–100% drzew istnieje.*

Unikat (5 punktów) – należy zaznaczyć tylko w czterech miejscach w tabeli – kiedy obiekt przedstawia unikalną wartość architektury rezydencjonalnej, jest unikalny w skali regionu, związany jest ze znanymi, sławnymi postaciami lub wydarzeniami historycznymi, lub/i występują tam rzadkie gatunki drzew jednocześnie o charakterze pomników przyrody.

Za każdy zaznaczony element, zgodnie z zastosowaną skalą, są przyznawane punkty, od 0–4(5), które trzeba podliczyć i wpisać do stosownej rubryki.

W części 3B waloryzowane są wartości przyrodnicze i ekologiczne historycznego ogrodu. W pierwszej grupie, zatytułowanej: znaczenie przyrodnicze i ekologiczne, znajduje się pięć zagadnień do oceny w skali 1–4 (oraz niektórych przypadkach 1–5).

Podgrupa ta zawiera następujące elementy:

- unikatowe gatunki drzew i krzewów (wyjątkowe i rzadko spotykane okazy dendrologiczne),
- drzewa o charakterze pomników przyrody (wyjątkowe okazy drzew mogących kwalifikować się jako pomnik przyrody),
- gęstość zadrzewienia (również z uwzględnieniem samosiewów),
- ogólny stan zdrowotny drzewostanu (zwłaszcza starodrzew),
- wartości ekologiczne.

W tej części tabeli kryteria punktacji są następujące: **brak/niewielkie/przeciętnie/duże/bardzo duże/unikatowe**. Za każdy zaznaczony element, zgodnie z zastosowaną skalą, są przyznawane punkty, od 0–4(5), które trzeba podliczyć i wpisać do stosownej rubryki. W przypadku dwóch pierwszych kryteriów (unikatowe gatunki drzew i krzewów oraz drzewa o charakterze pomników przyrody) zastosowano skalę oceny 0–5 w szczególnym przypadku, kiedy oba te punkty zostaną spełnione jednocześnie. Przykład: w rubryce „Unikat” można przyznać 5 punktów, jeżeli spełnione są dwa warunki: w obiekcie obecne są rzadkie gatunki drzew i mają one charakter pomników przyrody.

Maksymalna liczba punktów, jaką może uzyskać obiekt w tym wartościowaniu, wynosi 100. Daje to łatwy do interpretacji i porównań wynik. Ponadto w tej części analizy zawarto dodatkowe rubryki, przeznaczone na ewentualne uwagi związane z krótkim opisem lub charakterystyką elementu lub jego wartości. Dane te mogą być bardzo przydatne w dalszym przetwarzaniu wyników analizy.

W tabeli znajduje się także rubryka, w której można wpisać wnioski i uwagi dotyczące konieczności doraźnej interwencji w zakresie zmiany sposobu użytkowania obiektu oraz potrzeb zastosowania działań konserwatorskich w odniesieniu do zadrzewienia, stosunków wodnych i obiektów architektonicznych. Informacje te mogą być wykorzystywane w dalszych opracowaniach analitycznych i w bardziej szczegółowych zestawieniach.

W części 3C umieszczono analizę zagrożeń dotyczących obiektu. Zagrożenia te podzielono na pięć grup:

- rolnictwo (dotyczy zwłaszcza zanieczyszczenia wód powierzchniowych nawozami i pestycydami),
- przemysł (jego obecność i oddziaływanie w bliższym i dalszym sąsiedztwie),
- komunikacja (jej obecność i oddziaływanie tras komunikacyjnych, autostrad),
- urbanizacja (czyli niekontrolowany rozrost terenów zabudowy, zwłaszcza w bliskim sąsiedztwie obiektu historycznego),
- destrukcja (czyli działalność destrukcyjna użytkowników, często też właścicieli obiektu).

Oceniane są one w skali od 0 do 5 i odpowiednio określają one stopień zagrożenia, np. brak, słabe, średnie, duże, bardzo duże oraz katastrofalne. W tej części tabeli określenie zagrożeń i ich oddziaływanie wyrażane jest, dla odróżnienia, w punktach ujemnych. Zagrożenia można krótko scharakteryzować w uwagach. Maksymalna liczba punktów określająca stopień zagrożeń i ich oddziaływanie wynosi 25, jednak nie są one dodawane ani odejmowane od punktów dotyczących wartości zabytkowych. Stanowią one dodatkowy materiał informacyjny do badań statystycznych.

W ostatecznej klasyfikacji obiektów historycznych przyjęto następujący podział i kryteria:

- 0–20 punktów – obiekt o bardzo silnie zdegradowanych wartościach:
  - założenie ogrodowe lub parkowe mocno lub całkowicie zniszczone,
  - brak lub szczątkowe pojedyncze elementy kompozycji,
  - kierunek działań – konserwacja przez dokumentację;
- 21–40 punktów – obiekt o zdegradowanych wartościach:
  - założenie ogrodowe lub parkowe mocno zniszczone,
  - czytelne szczątkowe elementy kompozycji,
  - kierunek działań – natychmiastowa, pełna rewitalizacja;

- 41–60 punktów – obiekt bliski degradacji, z zachowanymi wartościami:
  - założenie ogrodowe lub parkowe o dostatecznym stanie przetrwania,
  - czytelne elementy struktury oraz czytelna cała kompozycja,
  - kierunek działań – rewaloryzacja;
- 61–80 punktów – obiekt z zachowanymi wartościami:
  - założenie ogrodowe lub parkowe dobrze zachowane,
  - kompozycja czytelna,
  - kierunek działań – konserwacja i częściowa rewaloryzacja;
- 81–100 punktów – obiekt z zachowanymi bardzo wysokimi wartościami:
  - założenie ogrodowe lub parkowe bardzo dobrze zachowane,
  - kompozycja doskonale czytelna,
  - kierunek działań – konserwacja zapobiegawcza.

Część 4 tabeli, znajdująca się na drugiej stronie, przeznaczona jest na rysunek ogólnego planu obiektu historycznego (Il. 2). Rysunek powinien zawierać najważniejsze części kompozycji, z zachowaniem wielkości i proporcji poszczególnych elementów, i być zorientowany względem stron świata. Na planie należy wyróżnić wyjątkowe kompozycyjnie elementy przestrzenne, osie kompozycji oraz powiązania widokowe, które zostały zwartościowane w głównej tabeli. Ponadto należy zaznaczyć lokalizację i strefę oddziaływania zagrożeń znajdujących się w bliskim sąsiedztwie.

3. WYNIKI

Zaproponowana tabela została wstępnie przetestowana w ocenie zabytkowych wartości wybranych kilkudziesięciu obiektów parkowych i ogrodowych z terenu Wielkopolski. Przykłady do testów tabeli zostały wyselekcjonowane z różnych grup obiektów historycznej zieleni. Wśród nich znajdują się zarówno bardzo małe parki przy willach i dworach o różnym stopniu przetrwania, jak również dużo większe założenia ogrodowe przy pałacach i zamkach.

Po wizji lokalnej na terenie obiektu i przeprowadzeniu analiz wartościujących uzyskano punktacyjne wyniki dla poszczególnych założeń.

Dla przykładu są one następujące:

- willowe: Edwardowo – 43 punkty,
- dworskie: Kociałkowa Górka – 32 punkty,
- pałacowe: Srebrna Góra – 60 punktów, Konarzewo – 57 punktów, Rogalin – 78 punktów,
- zamkowe: Kórnik – 87 punktów.

Zróznicowanie w ogólnej punktacji (0-100 punktów) ukazuje hierarchię, uwzględniającą aktualne wartości zabytkowe i kulturowe oraz ich stopień przetrwania (zniszczenia) zarazem.

4. PODSUMOWANIE

Opracowana i testowana tabela jest propozycją narzędzia, które może stać się przydatne przy wartościowaniu zabytków sztuki ogrodowej. Prosty i czytelny wynik końcowy w formie zebranych punktów (0-100) pozwala bardzo szybko pogrupować badane obiekty. Uszeregowanie obiektów zabytkowych według uzyskanych

wyników z tabeli wynika z ich wartości zabytkowej, znaczenia kulturowego oraz ich stopnia przetrwania, czyli z ogólnej kondycji zabytku. Tabela umożliwia jednocześnie wykonywanie zestawień i porównań statystycznych, a w każdej chwili można w niej sprawdzić i przeanalizować bardziej szczegółowo dane zawarte w różnych jej pośrednich etapach. Wiele dodatkowych rubryk z uwagami pozwala na dokładniejszą charakterystykę poszczególnych elementów kompozycji. Informacje tam zawarte mogą być wykorzystywane w dokładniejszych opracowaniach.

Prawidłowe wartościowanie zabytku jest cenne dla spuścizny dziedzictwa kulturowego oraz niezwykle ważne dla prac związanych z konserwacją i ewentualną rewitalizacją zabytku.